

ІСТОРІЯ ПОДІЛЛЯ

УДК 94(477.43/44) (051)746

Л.А. Іваневич

ДО ІСТОРІЇ САКРАЛЬНИХ СИМВОЛІВ ПОДІЛЬСЬКИХ ВИШИТИХ РУШНИКІВ

Стаття присвячена дослідженню сакрального значення домінуючих мотивів орнаментів, характерних для народної вишивки українців Поділля на прикладі вишитих рушників.

Ключові слова: вишивка, рушник, орнамент, мотив, узор, Поділля, сакральний.

Важливе місце в духовно-мистецькій культурі українського народу з давніх-давен займала вишивка. Серед багатой мистецької спадщини вишивок усієї України своїм колоритом та орнаментикою, складною технікою виконання насамперед виділяються подільські вишивки. Нею оздоблювали як одяг, так і різноманітні речі побутового вжитку, зокрема рушники. Взагалі українські вишиті рушники можна назвати відбиттям культурної пам'яті нашої нації оскільки в їх узорах збереглися прадавні магічні знаки та носіями народних традицій, адже їм завжди надавалось важливе образно-символічне значення. З орнаментами вишитих рушників пов'язані образи добра, добробуту, краси, щастя, здоров'я, сили, захисту від усього злого і лихого в житті. Українські народні орнаментальні мотиви розкривають складні питання світогляду, світосприйняття, світобачення, світорозуміння та світовідношення людини й навколишнього середовища.

Впродовж історичного й культурного розвитку Поділля у кожному його куточку склались свої локальні особливості, які проявлялись в орнаментальних мотивах і композиції, колористиці та техніках виконання, що дбайливо передавалися з покоління в покоління. Кожний район, навіть кожне село відзначалися своєрідністю узорів. Тому вишивка – це не лише художнє оформлення речей, а й своєрідне світобачення, відтворене специфічними художніми засобами, дослідження якого є цікавим, необхідним, безкінечним і завжди актуальним процесом.

Дослідженню вишивки Поділля значну увагу приділяли такі відомі вчені, як А.Прусевич, А.Зарембський, В.Гагенмейстер¹. Деяку інформацію про подільську народну вишивку можна віднайти в книгах «Українська народна вишивка (західні області України)» Р.Захарчук-Чугай^[2], «Художнє вишивання» О.Гасюк і М.Степан^[3], «Українська вишивка: Альбом» Т.Кари-Васильєвої^[4] та «Українська вишивка» Т.Кари-Васильєвої й А.Чорноморець^[5]. Характерні для Поділля узори найбільш детально проаналізувала Л.Булгакова-Ситник у своїй монографії «Подільська народна вишивка»⁶. Вона звела в один ряд історичні та джерелознавчі матеріали, що стосуються специфіки орнаментальних мотивів, розповсюджених у регіоні на ужиткових тканинах та одязі. Автор уперше дослідила народний досвід вишивки Поділля у генетичному взаємозв'язку матеріалу і техніки вишивання, топографії вишивки та крою виробів, окремих мотивів і стилістичних особливостей орнаменту. Науковець визначила й охарактеризувала типи подільської вишивки, їх специфічні ознаки та спільні національні риси в контексті традиційної української вишивки, а також проаналізувала проблеми історії дослідження та регіональні особливості орнаменту подільської вишивки. Однак дослідниця в своїй монографії опирається лише на експонати подільських вишивок, що входять до складу колекцій музеїв Львова, Києва й окремих місцевих музеїв. Окрім того, Л.Булгакова-Ситник окреслила крайні межі регіонального типу подільської вишивки за лінією контурів сучасних адміністративних кордонів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей, хоча до Поділля ніколи не відносили усі райони Тернопільської і Хмельницької областей.

Серед подільських дослідників відомими є праці Г.Медведчук, яка досліджувала красу місцевої народної вишивки. Краєзнавець описала відомі на Поділлі техніки вишивання, характерні особливості подільської колористики й орнаментики на основі аналізу збірок Хмельницького обласного краєзнавчого музею, його історико-етнографічного відділу в Меджибожі та матеріалів, власноруч зібраних під час експедицій у деяких селах Хмельницької й Вінницької областей^[7]. Детальну характеристику структури й семантики орнаментальних мотивів, нову своєрідну за методологією класифікацію образів і сюжетів подільських

орнаментів подали вітчизняні науковці Є.Причепій та Т.Причепій у праці «Вишивка Східного Поділля» (2009)8. У дослідженні проаналізовано вишиті рушники першої половини ХХ ст. Вінницької та частково Одеської областей із музейних колекцій (фонди Музею етнографії та художнього промислу, Музею Івана Гончара, Музею українського народного декоративного мистецтва, Національного Музею історії України, Одеського краєзнавчого музею) і колекцій, зібраних під час власних польових досліджень (села Болган, Вільшанка, Дмитрашківка, Клембівка, Кукули, Студена Вінницької обл. і Запитув Одеської обл. та ін.). Варто відзначити, що альбом містить значну кількість світлин автентичних стародавніх рушників Східного Поділля з колекції Причепій, а також реконструкції рушників Тетяни Причепій, які відтворюють оригінали, що зберігаються в музеях України. Автори роблять спробу інтерпретувати подільські орнаменти, наголошуючи на їхній подібності до орнаментів керамічних виробів доісторичних епох.

Однак, на жаль, існуючих праць не достатньо для повноцінного наукового дослідження й аналізу вишивки всіх куточків Поділля, яка є глибоко різноманітною, досить давньою за своїми витоками і надзвичайно своєрідною за кольоровою гамою, орнаментальними мотивами, способом їх компонування в узор, структурою та технікою виконання.

Відомі в Україні, в т.ч. й на Поділлі, орнаментальні мотиви можна за часом виникнення і походженням умовно поділити на: архаїчні форми орнаменталізації та мотиви української народної орнаментики.

До архаїчних форм орнаменталізації, які зустрічаються й у вишивках традиційних подільських рушників відносять зображення фантастичних диво-птахів, грифонів, сиринів, жіночої фігури з розширеним донизу трикутним одягом, піднятими догори руками та головою, увінчаною обабіч зображеннями птахів[9].

Одним із найдавніших образів є «дерево життя», що уособлює образ «матері-природи». Культ його також походить з прадавніх часів, а аналіз складних схем його зображення в українській народній вишивці вперше зробила вітчизняний науковець Р.Захарчук-Чугай[10]. Дерево – диво з див: восени воно помирає, а навесні оживає. І тому навколо прикрашених дерев водили – веснянки, на дерево вішали дівчата купальські віночки. Спонукала поклонятися дереву ще й турбота про рід. Коли навесні на верхівці гілки з бруньок з'являлися три нові пагініці, люди приймали їх як триєдиний символ продовження роду (батько – мати – дитина). І зображувалось «дерево життя» в давні часи також тризубом[11]. Окрім того мотив дерева символізував трисутнє філософське розуміння минулого, сучасного і майбутнього. Разом з «деревом» вишивали фантастичних птахів, розташовуючи їх при корені, середині стовбура та вітті. Це свідчило про міцність і незнищенність роду. Для своїх суджених подоланки вишивали на сорочці голе «дерево» як символ створення нової щасливої сім'ї та міцної родини[12].

На подільських рушниках вишивали «дерево життя», яке нагадує зображення людської постаті з піднятими догори руками. Це стилізоване зображення одного з найдавніших символів – оберегів. Ця постать символізує образ прадавньої Великої богині або богині Берегині. Її культ завжди був пов'язаний з культом життєдайної матері-Землі, що прославлялася як джерело народження всього живого. Спочатку богиню Берегиню зображували у вигляді перехрещених подвійних рисок. Вони і зараз часто зустрічаються у вишивках і писанках східного і західного Поділля. У часи трипільської культури Берегиня була богинею захисту домашнього вогнища, родини – богиня, що символізувала материнство у древніх слов'ян. Це ще був залишок матриархату, коли панував культ матері, культ жінки, яка верховодила в родині. Тому символічне зображення Берегині – матері, яка підняла руки, захищаючи свій дім, вилилось у тризуб, серцевина якого – тулуб матері, а ліва й права частини – це руки, підняті для захисту. Коли Трипільля досягло такого ступеня розвитку, що потрібно було займати нові землі, це вже був оберіг всієї когорти людей, яка направлялась на нове місце помешкання. Йшли з тризубом, який оберігав їхню когорту, їхній рід. Так і переріс тризуб у символ, знак роду[13].

Найширше варіації образу «дерево життя» розкрили дослідники Є.Причепій та Т.Причепій. Зокрема ними на вишитих рушниках Східного Поділля було зафіксовано наступні різновиди даного мотиву: «дерево на яйці» («дуб» за місцевою назвою), «безкінечне дерево», «дерево-розетка», «дерево-вазон», «дерева з сонцями», групи дерев та кутові квіткові орнаменти. Особливістю візерунку «дерево на яйці» є гігантські листки, які нагадують людські долоні з пальцями, наявність двох «коренів» і «яйця» – чогось на зразок циліндра – під стовбуром. «Безкінечне дерево» – це фрагмент дерева, в якому відсутній початок і кінець (у

.....
більш пізніх зразках на верхівці стовбура почали вишивати щось на кшталт квітки), як символ безкінечного у скінченному, уособлення вічного роду. «Дерево-розетка» – дерево з кроною гілок зверху і кроною коренів знизу, тобто у вигляді літери «ж», як в давнину іноді зображали дерева. «Дерево-вазон» – вишукані, художньо довершені образи пізнішого походження. «Дерева з сонцями» – три досить умовні дерева, навколо кожного з яких у верхів'ї розташовані по два прямокутники, обрамлені сваргоподібними гачками (крюками) як символ сонця. Іноді зустрічаються мотиви з двома сонцями навколо світового дерева це можуть бути зимове і літнє сонце, або ж сонце і місяць – з міфології як двоє очей, якими дивиться на світ Велика богиня. Групи дерев також часто трапляються на подільському рушнику, іноді вони можуть бути поєднані з орнаментальною стрічкою умовних антропологічних фігурок, що зображають танок. Кутові квіткові орнаменти – оригінальні квіткові образи пізнішого походження, в яких орнаментальна функція явно переважає над символічною, хоча квітка – це завжди символ життя[14].

Мотиви української народної орнаментики переважно поділяють на: геометричні (абстрактні), фітоморфні (рослинні), зооморфні (тваринні), орнітоморфні антропоморфні[15]. До геометричних у свою чергу відносять: найпростіші геометричні елементи (риски, смуги, крапки, цятки), елементарні гомогенні знаки з прадавньою семантикою (кола, ромби, спіралі тощо), композитні гомо- і гетерогенні знаки, скомпоновані за різними способами симетрії (дво- і трилистки, багатопроменеві зірки, розетки, хрести тощо), знакові та ізоморфні зображення живих істот, рослин, небесних тіл, міфологічно-фольклорних персонажів[16].

Для вишитих рушників Поділля найбільш характерний саме геометричний орнамент – густий, дуже різноманітний за складними комбінаціями кутніх, то пов'язаних, то самостійних фігур. Зустрічаються іноді смуги вишивок у вигляді двох рядів, розташованих у шаховій послідовності, квадратів із дуже складним візерунком всередині тощо.

У вишивках подільських рушників з геометричним орнаментом домінує лінія, що об'єднує всю композицію, створює точний, безперервний ритм руху, підкорює собі будь-яке зображення. В свою чергу ця лінія поєднується з різними часто складними елементами. Лінія буває прямою, ламаною, зигзагоподібною або меандричною. В геометричному орнаменті важко знайти початок, адже це безкінечний ланцюг елементів узору, що поєднуються, чергуються та взаємодоповнюються[17]. Наприклад, мотив «кривцівки» або «безконечник», який відомий ще з трипілья – це нитка життя і вічність сонячного руху, поєднання життєдайної сонячної енергії з силою матері-землі[18].

Найпростіші архаїчні мотиви розшифровують переважно так: пряма горизонтальна лінія означає землю, хвиляста – воду. У квадраті, розділеному на чотири частини, з кружечками або крапками у кожній, вбачають символ засіяного поля або нового двору, що будується; ромб з видовженими сторонами, можливо, правив за знак вінця, зрубу дерев'яного будинку. Хрестоподібні фігури, коло, розетка, на думку дослідників язичництва стародавніх слов'ян, правили за символи вогню, сонячного божества[19].

На кожному рушнику є крайчики – «вужики» або «кривульки» – це знак Води. А де вода – там життя. Хвилястий орнамент, відомий під назвою «меандр» (по-грецьки), а по-українськи безконечна ламана лінія із закрученнями, «безконечник» – це найдавніший символ сонця і божества, щастя і добра, добробуту і захисту від всього лихого. Ламана лінія розповідає про те, що життя продовжується, адже воно вічне. Про давнє походження українського меандра свідчать археологічні знахідки керамічного посуду з часів трипільської культури, прикрашеного різноманітними формами хвиль. До речі, подібні орнаменти у давньогрецькому мистецтві з'явилися на дві тисячі років пізніше. Отже можна припустити, що культ води, культ Богині води – Дани і хвилясті орнаменти стародавня Еллада запозичила у нас[20].

Одним з найбільш популярних мотивів вишивки Поділля є ромбо-меандричний орнамент, який застосовувався як магічний загальний фон і як символ земної, рослинної родючості та добробуту. Чотири зімкнуті ромби, а також ромби з крапками являють собою ідеограму зораного й засіяного поля[21].

Подільські орнаментальні композиції нагадують безкінечний ланцюг, в якому одні частини елементів виступають частинами інших. Тому візерунок можна розглядати як поєднання ромбів і водночас, як сполучення косих кутів або двох зигзагоподібних ліній, чи як ланцюг ромбів, чи як складні поєднання й чергування різноманітних простих фігур: простого ромба, ромба з подовженими сторонами, численних варіантів ромба з гачками. Часто

трапляються гребінцеві фігури, які іноді бувають настільки густі, що залишається одна незашита нитка тла для того, аби увесь узор не зливався. Доповненням до ромбоподібних фігур виступають «прямий» і «косий» хрестик, ламана лінія, різноманітні трикутнички[22].

Багатою на геометричні орнаментальні мотиви є характерна для Поділля вишивка технікою занизування або «низь». Насамперед подільська низинкова вишивка представлена спіралями та ромбами різних модифікацій. Спіралі стилізуються ламаною лінією, зигзагом («вужик», «кривулька», «хмелик»). Ромби здебільшого у подолян мають продовжені й перехрещені сторони у вигляді ріжків або Югачків[23]. Але найтонші нюанси геометричних штрихів відрізняють один узор від іншого. Так, ламана лінія з виступами і ризками – це «хміль», а без виступів – «вуж»[24].

Безперечною особливістю Поділля є значно ширша, ніж у решті етнічних регіонів України, варіантність орнаментальних мотивів і їхніх образних лексичних позначень. Лише у подільській вишивці трапляються такі специфічні візерунки, як пунктирні «сикавки», гачкуваті «лемеші» й «праники», спіральні «цуцики» та «юрки», складені з різних елементів «зозулики», «кидрявці» або «кудрявці», «мутлі», «собачки» тощо. Назви візерунків на Поділлі, як і в усій Україні, утворювалися від уподібнення їх елементів реаліям фізичного світу («барани», «виноград», «віконця», «вітряки»), міфологічно-фольклорним образам («княгиня», «королева», «панни»), узагальненим, абстрагованим поняттям («вертун», «кривоніг», «осьмиріг», «семиріг», «триніг»). Іноді назву візерункові дає характер композиції знака («бесаги», «штани»). В цілому подільські народні назви тих чи інших геометричних мотивів стверджують, що в орнаменті зображені конкретні рослини, тварини, побутові предмети тощо. Найпопулярнішими у подільській вишивці є такі мотиви геометричних рослинних форм: «вазони», «виноград», «вівсик», «головка», «горицвіт», «дзвіночки», «кидрявці», «кудрявці», «купчаки», «кучері», «перерва», «петрушка», «полуниці», «реп'яхи», «рожа», «ружа», «фута», «сливки», «соняшник», «сосонка», «хвощ», «хмелики», «хміль», «чорнобривці», «яблучка»; тваринні форми: «барани», «баранчики», «баранячі роги», «вовчі зуби», «волове око», «вуж», «вужик», «в'юни», «голуби», «жабки», «заячі зуби», «зозулики», «зозульки», «качечки», «качурики», «коники», «коропова луска», «ластівки», «ластівчані хвости», «мутлі», «павучки», «п'явки», «раки», «риб'яча луска», «роги», «ріжки», «собачки», «сови», «цуцики». Деякі геометричні мотиви нагадують предмети побуту: «безконечник», «бесаги», «вертун», «віконця», «вітряки», «вітрячки», «гребінці», «дзвони», «зірка», «копиток», «косиці», «книші», «кривоніг», «кривулька», «круторіг», «ланцюги», «лемеші», «меандр», «осьмиріг», «праники», «рискалки», «розетки», «семиріг», «семиріжка», «сикавки», «тригер», «триніг», «хрест», «човни», «штани»[25].

Мотив хреста різноманітних модифікацій досить поширений в усій українській народній вишивці. Проте хрест із гачками, або, свастика, характеризує вишиту орнаментику саме південно-східних районів Поділля та частково Прикарпаття і Карпат. Назву знака «свастика» – дав французький учений Ежен Бурноф у 1852 році. Він вибрав санскритське поняття «свастика», що перекладається як «та, що несе добро». «Подільська свастика» – це, швидше, розетка, центральним елементом якої є ромб, з кутів котрого назовні відходять гачки, загнуті в одному напрямку: зліва направо і справа наліво[26].

Окрім «свастики» в узорах подільської вишивки знаходимо різноманітні модифікації рівного та нахиленого хрестів, зокрема: «хрест клинуватий» – хрестоподібна розетка, складена з п'яти квадратів; великий хрест з малими хрестами на всіх чотирьох променях, поєднаний з косим хрестом; менші хрести по 3-5 фігур у ряд, розташовані ярусно і також поєднані з косими хрестами; ряди маленьких хрестиків в орнаментах розмежувальних і базових стрічок; хрести як знак поділу світу на чотири сторони; хрестики на верхівках дерев; хрестики як позначки голівок схематичних антропоморфних істот. Хрести різного графічного вираження належать до найдавніших символів людства, пов'язаних з космічною семантикою – культом вогню і сонця, а в поєднанні прямого хреста з косим можливо виражена єдність чоловічого та жіночого первнів[27].

Сакральність орнаментів подільської вишивки полягає у відображенні уявлення наших предків про світобудову. Адже мотиви «ружа», «зірка», «хрест» – символ сонця, чотирьох сторін світу, «тригер» або «триніг» – знаменує собою небо, землю і повітря або повітря, вогонь і воду – символи життя. «Павучок» («круторіг», «вітрячки», «розетки») – один з найдавніших солярних знаків.

Популярним на Поділлі також є мотив «сонце» – «рожа» («ружа»), про що свідчать назви його різноманітних варіантів – «рожа викласта», «рожа зіркаста (зірката, зіркаста)», «рожа купчаста», «рожа повна», «рожа проста», «рожа собача», «рожа стовбиста (стовпчата, стовпчаста)». А в Летичівському повіті окрім назви «рожа проста», «рожа зіркаста» та «рожа купчаста» побутувала назва «горицвіт». Взагалі мотив «рожі» являє собою перехід від геометричного до рослинного орнаменту, а його багатоваріантність підкреслює самотність і чистий стиль подільської низи, яку дослідники не випадково порівнювали з дереворитами[28].

Поряд з найбільш поширеним в орнаменті «низі» мотивом «рожі» у різних варіантах вирізняється й мотив «баранячі роги» – «баранчики», «барани», «роги», «ріжки» та ін. Певні мотиви мають конкретне поширення. Так, мотив «вуж» побутував у вишивці Летичівського та Ольгопільського повітів, «рак», «баранячі роги», «косиці», «купчак» у селах Ольгопільського повіту, «вівсик» – у Брацлавському повіті, «бесаг» – у с. Баланівка Ольгопільського, «безконечник» – в Ушицькому. Слід зазначити, що один і той же мотив у різних місцевостях мав свою народну назву. Наприклад, мотив «ластівка» був відомий у с. Гинашків Ямпільського, в с. Баланівка він мав назву «голуби», в с. Яланець Ольгопільського повіту – «зозулька», в інших місцевостях – «гребінці», «лемеші», «рискалі». Мотив «барани» походив із с. П'ятаківка Ольгопільського повіту, а в с. Калюсик звався «баранячі роги», мотив «сосонка» на півдні Поділля називався «хвощ». Місцеві назви свідчать про поетичність, образність, неординарність, самотність та асоціативність народного мислення, його уміння осмислити явище реального світу й довести його до певного ступеня декоративного узагальнення[29].

З інших орнаментальних мотивів геометричного плану виділяється зіркоподібний – це чотири-, шести і восьмипелюсткові розетки-звізди.

Зустрічаємо і половинки цих розеток як додатковий орнаментальний мотив.

Наприкінці XIX ст. на Поділлі znana вишивка двосторонньою гладдю з домінуючими геометричними рослинними мотивами п'ятипелюстковими квітами-розетками. Пелюстки вишивали червоним кольором і обрамляли чорною штапівкою. Квіти розміщали рядками або в шаховому порядку. В східних районах подільського краю поширилася вишивка геометризованих рослинних мотивів червоним і чорним хрестиком, а також хрестиком і штапівкою. У них велике декоративне навантаження несе білий фон тканини. Дрібненькі штапівкові стібки обрамляють провідні мотиви розеток-звізд, що стеляться в різних смугах. Це надає орнаменту витонченості, прозорості, а колориту чорнобривості, яку особливо люблять подолянки[30].

Прикладом геометричного орнаменту ізоморфного зображення рослин і живих істот на подільських рушниках є відомий в окремих районах Поділля мотив «вазон». За композицією він являє собою вертикально розміщене стебло, стовбур рослини з парно-симетричними відгалуженнями або такими, що чергуються. Пишна крона цього дерева складається з листя, квітів або фантастичних птахів. Іноді мотив вазона зображується у вигляді посудини, з якої росте дерево, кущ чи квітка. За сакральним змістом орнаментальний мотив «вазон» аналогічний символіці мотиву «дерево життя» [31].

Серед фітоморфного (рослинного) орнаменту у подільській вишивці широко розповсюджені такі мотиви, як: «гілка» (особливо на Хмельниччині) у вигляді нескінченного стебла, від якого у певному ритмі відходять квіти, листя, бутони, кетяги калини чи грона винограду; калина (особливо на весільних рушниках) – символ любові, щастя, багатства, краси, невмирущого роду; вічнозелений барвінок – символ немеркнучого життя; дубове листя – символізує силу та життєдайну енергію, розвиток життя; виноград – означає радість і красу створення сім'ї («сад-виноград» – це життєва нива, на якій чоловік є сіячем, а жінка має обов'язок ростити й плекати дерева їхнього роду), тому й зустрічається на родинних рушниках; мак – має чарівну силу, яка захищає від усякого зла; листя хмелю – відносяться до молодіжної, весільної символіки, бо несуть у собі значення розвитку, молодого буяння та любові; рожі – символ кохання [32].

Найпоширенішими мотивами подільських орнітоморфних орнаментів є зображення звичайних і казкових птахів. На рушниках птахи завжди невеликі, часто зображені парами з обох боків. Парні птахи уособлюють символ кохання, щастя – це соловейки, голуби, соколи, пави, тому вишивали їх здебільшого на весільних рушниках причому обов'язково голівками один до одного. Птахи або тримають у дзьобику ягідку калини – символ продовження роду, або сидять в основі дерева, символу нової сім'ї. Фантастична пава – птах сімейного щастя. Ластівка

– вірна супутниця людської оселі, завжди несе добру звістку. Півень – охоронець домашнього вогнища, миру, добробуту, родинного щастя. До речі, на Поділлі, на відміну від інших регіонів, побутує орнамент, складений тільки з фігурок птахів у вигляді розміщених у ряд півників, качечок, казкових пташок тощо³³.

Серед зооморфних орнаментів на подільських рушниках зустрічаються зображення звичайних або крилатих коней. Вважалося, що кінь має здатність відвертати зло та різні нещастя, ці ж магічні якості приписувалися й окремим частинам його тіла, а найбільше – голові. Відомий і стрічковий орнамент із фігурок розміщених у ряд корів, оленів та ін.³⁴

До антропоморфних орнаментальних мотивів відносять зображення людської постаті або вершників. Так у Хмельницькому краєзнавчому музеї зберігається рушник кінця XIX ст., на кінцях якого вишиті між двома рядами рослинних мотивів вершники на конях³⁵. Зображення людини у деревоподібній формі або у вигляді стилізованої жіночої постаті з піднятими вгору руками відносять до архаїчних форм орнаменталістики. Взагалі вишиті сюжети архаїчного типу з антропоморфними персонажами найбільше характерні для рушників Східного Поділля, особливо Вінниччини. Наприклад, на клембівських рушниках у центрі зображувалася фігура жінки (Велика богиня), а з обох боків – коні, птахи, звірі – так звана тріада. Також фігурки жінок могли подаватися у вигляді стрічкового орнаменту^[36].

Аналізуючи результати здійснених досліджень вишивки подільських рушників, можна констатувати факт про надзвичайну різноманітність їх орнаментальних мотивів, особливо геометричних та глибоке сакральне значення усіх сюжетів узорів. І насамперед символіка образів і сюжетів орнаментів Поділля пов'язувалася із атрибутами та знаками традиційних вірувань, апотропеїчних обрядів, що стверджували ідеї єдності світобудови, захисту від демонічних сил, продовження роду, оберігання життя, здоров'я, добробуту й родючості. Хоча звичайно спостерігаються тенденції до втрати первинної сакральності подільських орнаментів у цілому, однак сучасні народні майстрині Поділля намагаються зберегти головні їх атрибути. Адже вишиті ними рушники як витвір декоративно-прикладного мистецтва є символом української ментальності, ідентичності, неповторності, високого розвитку культурного смаку, самобутності, оригінальності, гармонійності та виразником однієї з найпрекрасніших морально-естетичних традицій нашого народу. Цінність цих традицій полягає в тому, що їх відродження й збереження забезпечує розвиток кращих рис і якостей українського народу, його менталітету, емоційних та інтелектуальних особливостей, примноження матеріальних і духовних надбань нації. Тому завдання сучасних українських дослідників та народних майстрів полягає у вивченні, плеканні й популяризації традицій вишивального мистецтва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- 1 Прусевич А. Народное вышивание // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 305-334; Зарембський А. Народное искусство подольских украинцев. – Л., 1928. – 48 с.: ил.; Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка: Вишивка низзю. – Кам'янець-Подільський, 1929. – 7 с.: 25 табл.
- 2 Захарчук-Чугай Р. Українська народна вишивка (західні області України). – К.: Наук. думка, 1988 – 192 с.: іл.
- 3 Гасюк Е., Степан М. Художнє вишивання: Альбом. – К.: Вид-во «Вища школа», 1989. – 6-е вид., стер. – 237 с.
- 4 Українська вишивка: Альбом / Авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва. – К.: Мистецтво, 1993. – 264 с.: іл. – Рез. та перелік іл. – рос, англ., фр., нім.
- 5 Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка. – Київ: Либідь, 2002. – 160 с; іл.
- 6 Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: Етногр. аспект / Ред. О.М. Козакевич. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2005. – 328 с.
- 7 Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки. – Хмельницький: Видавництво «Поділля», 1993 – 32 с.
- 8 Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля. Відповідальний за випуск: Л.Лихач. – К.: Родовід-Оранта, 2009. – 108 с.: іл.
- 9 Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка... – С. 228.
- 10 Захарчук-Чугай Р. Українська народна вишивка... – С. 99-101.
- 11 Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...» 1. Доля на рушниках // Подільські вісті. – Хмельницький, 1993 – 2 грудня. – С. 4.
- 12 Ільїська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997): Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Хмельницький, 1997. – С. 453.

- 13Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4.
- 14 Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля... – С. 52-62.
- 15 Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 26; Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). – К.: Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – С. 173; світлина №1-7.
- 16 Селівачов М.Р. Домінантні мотиви української народної орнаментики (кінець XIX – XX ст.). // НТЕ. – 1990. – № 2. – С. 69.
- 17Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 20.
- 18 Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 452.
- 19Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 24.
- 20Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4.
- 21Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля... – С. 64; Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 452.
- 22Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4; Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 452.
- 23Селівачов М. Лексикон української орнаментики... – С. 58.
- 24Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453.
- 25 Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки // Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Фонд Сіцінського. – Таблиці V-XII; Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 21; Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; Селівачов М. Лексикон української орнаментики... – С. 60; Кара-Васильєва Т. Художні особливості вишивки // Поділля / Артюх Л.Ф., Балушок В.Г., Болтарович З.Є. та ін. – К.: Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 406.
- 26Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка... – С. 247-248.
- 27Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля... – С. 64.
- 28Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 21; Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; Кара-Васильєва Т. Художні особливості вишивки... – С. 406.
- 29 Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка... – С. 243; Кара-Васильєва Т. Художні особливості вишивки... – С. 406.
- 30Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 22.
- 31 Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля... – С. 54.
- 32Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 22; Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 454.
- 33Ільліська О, Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 454; Кара-Васильєва Т. Художні особливості вишивки... – С. 408.
- 34Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля... – С. 76.
- 35 Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 25.
- 36Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля... – С. 72.

Иваневич Л.А. К ИСТОРИИ САКРАЛЬНЫХ СИМВОЛОВ ПОДОЛЬСКИХ ВЫШИТЫХ ПОЛОТЕНЕЦ

Статья посвящена исследованию сакрального значения доминирующих мотивов орнаментов, характерных для народной вышивки украинцев Подолья на примере вышитых полотенец.

Ключевые слова: вышивка, полотенце, орнамент, мотив, узор, Подолье, сакральный.

Ivanevich L. TO THE HISTORY OF THE SACRAL SYMBOL'S OF PODILLYA EMBROIDERY TOWEL'S

The article is devoted to the investigation of the sacral sense of the ornament's dominant motives which are characteristic of Ukrainian Podillya national embroidery on the example of embroidery towel's.

Key words: embroidery, towel, ornament, motiv, pattern, Podillya, sacral.